

Latvija "trīsātrumu Eiropā"

Tatjana BOGUŠEVIČA,
politoloģe

Boriss CILĒVIČS,
astotās Saeimas deputāts

Nav viegli paredzēt starptautisko attiecību attīstību. Politologi parasti pievērš uzmanību galvenajām tendencēm, detaļas atstājot ārpus redzes loka. Tomēr jauno uzdevumu un izaicinājumu neadekvāts novērtējums - it īpaši drošības sfērā - noved pie resursu neefektīvas izmantošanas. Tas izraisa nespēju veikt drošības pasākumus ar rezultātā palielina sabiedrības neuzticību politiskajai elitei.

Šā raksta mērķis ir vispārīgos vilcienos aprakstīt NATO un Eiropas Savienības attīstības tendences, jo abas šīs organizācijas Latvijas ārpolitiskā stratēģija uzskata

par Latvijas drošības galvenajiem garantiem. Tāpat mēs pacentīsimies izanalizēt NATO un ES ietekmi uz Latvijas drošības koncepciju; īpašu uzmanību veltīsim Krievijas lomai. Pirmām kārtām mūs interesē jautājums par to, vai ir nepieciešams koriģēt Latvijas ārpolitisko stratēģiju un attiecīgi tās iekšpolitisko projekciju.

1. Drošība un tās izpratnes īpatnības Latvijā

Drošību varētu definēt kā draudu neesamību vai arī garantētu spēju draudiem pretoties. XXI gadsimta sākumam ir raksturīgas vispārējas izmaiņas starptautisko attiecību raksturā. Šīs izmaiņas nosaka tas, ka ir mainījies jēdziens par izaicinājumu starptautiskajai drošībai. Pirmām kārtām te vainojama nevalstisku un citu "ārpussistēmas" aktieru neprognozējamība, pastiprinātie draudi, kas saistīti ar kodolieroču, ķīmisko un bioloģisko ieroču izplatīšanos, potenciālie etniskie konflikti, globālās ekonomiskās katastrofas u.tml. Atbildot šim izaicinājumam, starptautiskās drošības struktūras galveno uzmanību sāk pievērst draudu novēršanai nevis *post factum* darbībai, seku likvidēšanai.

Šai kontekstā nepieciešams atzīmēt Latvijas drošības koncepcijas specifiskās iezīmes. Pirmkārt, šī koncepcija ir pilnībā būvēta uz ārējo garantiju (ES un NATO) un ārējo draudu (Krievija) pamata. Otrkārt, par spīti tam, ka drošības novērtēšanas kritērijus Latvija nav izstrādājusi patstāvīgi, Latvijas drošības koncepcijā ir iekļautas etniskas kategorijas (tajā iesaistīti trīs jēdzieni - Latvijas neatkarība, latviešu valodas aizsardzība un iedzīvotāju etniskā sastāva kontrole). Trešā koncepcijas īpatnība ir novecojis priekšstats par militāro draudu cēloņiem: Latvija joprojām uzskata NATO par kolektīvās aizsardzības nevis kolektīvās drošības struktūru.

Ņemot vērā uzskaitītos faktorus, mēs varam apgalvot, ka nepieciešams būtiski koriģēt pašreizējos priekšstatus par drošību. Tālāk mēs centīsimies uzrādīt tos svarīgākos jautājumus, pret kuriem būtu jāmaina attieksme.

2. Krievijas faktors Latvijas politikā

Bez šaubām, Krieviju joprojām nevaram uzskatīt par stabilu un prognozējamu partneri. Formāli tā ir atstāta ārpus ES un NATO paplašināšanas procesa un ir spiesta pati saviem spēkiem iekļauties transatlantiskās drošības struktūrā. Agrāk vienīgā efektīvā Krievijas un Rietumu sadarbības institūcija bija Eiropas drošības un sadarbības organizācija (EDSO), bet tagad radusies sapratne par nepieciešamību veidot arī citas institūcijas.

Latvijas politiskā elite radusi domāt konfrontācijas kategorijās. No Latvijas ārpolitiskās koncepcijas izriet, ka tās "rietumnieciskā orientācija" izslēdz ciešāku sadarbību ar austrumu partneriem. Tieši tādēļ arvien ciešākā sadarbība starp Krieviju un NATO (vairāk nekā 200 oficiālu tikšanos pēdējā gada laikā) un Krieviju un ES (piedāvātais "ES draugu" modelis acīmredzami norāda uz ES ieinteresētību ciešā sadarbībā ar Krieviju) dezorientē Latviju un padara neskaidru tās ārpolitisko stratēģiju.

Latvija joprojām iedomājas, ka Krievija ir tās galvenais militāro draudu avots, kaut gan Krievijas draudiem patlaban ir pavisam cits raksturs. Šobrīd galvenais risks saistīts nevis ar nonākšanu politiskā atkarībā no Krievijas, bet gan tieši otrādi - ar ekonomisku izolāciju no Krievijas, ar Krievijas tirgus zaudēšanu. Pašlaik visspēcīgāk ir jūtama Latvijas izspiešana no tranzītpakalpojumu tirgus, taču tā ir tikai visredzamākā vispārīgāku draudu izpausme. Ja Latvijas elite arī turpmāk šo tendenci uzskatīs par pozitīvu, tā nekādi nesekmēs Latvijas drošības nostiprināšanu.

3. Kādā NATO stājas Latvija?

Diemžēl par spīti cerībām militāra spēka loma starptautisko attiecību regulēšanā nemazinās: daudzu konfliktu risināšanā diplomātisko instrumentu vājums ir acīmredzams. Tomēr ir būtiski mainījušies militāra spēka pielietošanas objekti un iemesli. Šodien bez NATO nav nevienas citas struktūras, kas spētu tikt galā ar militāriem izaicinājumiem. Pieaug nepieciešamība pēc savdabīgas "starptautiskas policijas" - struktūras, kas ne tikai piedalās miera uzturēšanas operācijās (jo armija tādas operācijas nespēj veikt, nesagraujot infrastruktūru), bet arī nodarbojas ar potenciālo konfliktu novērtēšanu un novēršanu.

NATO ir vides produkts: mainās vide, pārveidojas arī NATO. Mūsdienu vidi raksturo nemilitāra rakstura draudu pastiprināšanās. Tieši tādēļ blakus "stingrās" drošības veicināšanas pasākumiem NATO tiecas attīstīt arī nemilitāru dimensiju. Uz citu starptautiskās drošības organizāciju - ANO un EDSO - "identitātes krīzes" fona NATO kļūst par viselastīgāko, visdinamiskāko struktūru. Šādā kontekstā Latvijas politiskās elites pūles, kas vērstas tikai uz pozitīva tēla veidošanu un "aizbēgšanu no Krievijas" (ar šo "aizbēgšanu" saprotot visu kontaktu slāpēšanu) - tā vietā, lai atrisinātu konkrētas nacionālo minoritāšu un nepilsoņu problēmas, - varam uzskatīt par pilnīgi neatbilstošām NATO uzdevumiem.

Jāatzīst, ka NATO iekšienē notiek zināma "personības dubultošanās": ne tikai alianses kandidātvalstis, bet arī jaunās dalībvalstis (Čehija, Polija) joprojām domā pamatā tajās pašās konfrontācijas un militāro draudu kategorijās un nav gatavas atpazīt cita veida draudus, jo tiešā veidā ar tiem nav saskārušās. Tādēļ šajās valstīs trūkst izpratnes par NATO nemilitāro standartu attīstīšanu (t.sk. mazākuma tiesību aizsardzības, ekoloģijas u.c. jomās). Pēc jaunu dalībnieku (sevišķi tas attiecas uz Baltijas valstīm) uzņemšanas šī spriedze varētu pastiprināties. Lai gan maz ticams, ka tā varētu nopietni ietekmēt NATO attīstību.

Šīm izmaiņām alianses iekšienē - un galvenā izmaiņa ir atteikšanās no šaurās kolektīvās aizsardzības koncepcijas - Latvijas politiskā elite nav gatava.

4. ES kā "trīsātrumu Eiropa"?

Ja runājam par Latvijas ārpolitiskās stratēģijas iekšpolitisko projekciju, ir jāatzīmē tās neadekvātā attieksme pret Eiropas Savienību.

Pirmkārt, neraugoties uz dažām taktiska rakstura domstarpībām starp ES un NATO, izvēles problēma starp tām abām vienkārši neeksistē (lai gan Latvijā šo "problēmu" bieži vien mēdz nopietni aplūkot). Divas struktūras papildina viena otru, it īpaši terorisma draudu novēršanas jomā. Drošības garantēšanā konkurences starp ES un NATO nav (neaizmirsīsim, ka Eiropas drošība joprojām ir viens no amerikāņu drošības aspektiem, bet Savienotajām Valstīm savukārt ir vissvarīgākā loma NATO).

Otrkārt, Eiropa pāriet no spēku līdzsvara uz integrāciju. Skaidrs, ka integrācija nebūs pilnīga, ja tā neaptvers svarīgās drošības un ārpolitikas sfēras. Tiesa, nav izslēgta iespēja, ka politiskā integrācija varētu tikt mākslīgi paātrināta, lai to pieskaņotu ekonomiskajiem procesiem.

Eiropas integrācijas projekta galvenais trūkums ir tā elitārais raksturs: šā projekta īstenošanā ES dalībvalstu iedzīvotāji tiek iesaistīti nepietiekami. Tādēļ patiesībā "divu ātrumu Eiropa" pārvēršas par "trīsātrumu Eiropu": iedzīvotāju integrācijas ātrums un ātrums, ar kādu viņi aptver notiekošās izmaiņas, jūtami atpaliek no dažādu valstu politiskās elites integrācijas tempiem. Mūsaprāt, lielajā plaīsā starp sabiedrības viedokli un elites viedokli par tālākās attīstības prioritātēm arī slēpjas galvenie draudi: šī plaīsa var kļūt kritiska un apdraudēt ES attīstību.

5. Latvija: ārpolitika nav paredzēta 'Iekšējai lietošanai'?

Drošības jēdziens ir cieši saistīts ar draudu jēdzienu. Tādēļ, kamēr Latvija ignorē svarīgākos draudus (galvenokārt sociālos), uzskatot, ka Iekšējā drošība ir ārējās drošības turpinājums nevis otrādi, Latvijas drošības stratēģija nebūs atbilstoša mūsdienu prasībām. Šis tuvredzīgās pieejas dēļ daudzas no izmaiņām to struktūru Iekšienē, kurām Latvija gatavojas pievienoties, ir sagādājušas nepatīkamu pārsteigumu Latvijas politiskajai elitei, bet dažas izmaiņas elite joprojām pat nav apjēgusi. Rezultātā Latvija spiesta pēdējā brīdī pārkārtoties, radot iespaidu, ka tā nemitīgi piekāpjas Rietumu priekšā. Piemēram varētu minēt pēc NATO izdarītā spiediena atcelto prasību par valsts valodas prasmi deputātiem un deputātu kandidātiem, gaidāmos Satversmes grozījumus, kuri paredz visiem ES pilsoņiem tiesības piedalīties vietējo pašvaldību vēlēšanās u.c.

Skaidrs, ka tāda acīmredzama politiskās elites nepatstāvība Latvijas iedzīvotājiem nerada diezin cik labu iespaidu. Pie kam tautībai te nav nozīmes. Latvija, izfantazējusi konfrontāciju starp Krieviju un Rietumiem, ir kļuvusi par pašas nekorekto priekšstatu ķīlnieci un nemitīgi cieš no sekām, ko izraisa pašreizējo tendenču aplams novērtējums. Rezultātā ievērojama cilvēku daļa jūtas vilusies ES un NATO, bet tas nākotnē var novest pie Latvijas ārpolitikas bankrota. Turklāt deklarētais alternatīvu trūkums ārpolitisko prioritāšu izvēlē dzīvē ir izrādījies nekonstruktīvs.

Būtībā tie, kas pašlaik veido opozīciju Latvijas virzībai uz ES, pirmām kārtām pauž neuzticību pašu valdībai. Attieksmē pret NATO svarīgāki ir citi faktori. Pats pamatojums, kādēļ mums jāpievienojas aliansei, ir slikti definēts un galīgi vājš, jo balstās uz novecojuša pieņēmuma par to, ka no austrumiem nāk draudi neatkarībai. Rezultātā rodas sajūta, ka resursi tiek tērēti aizsardzībai pret neeksistējošiem draudiem. Turklāt top skaidrs, ka Baltijas valstu cerības nopietni ietekmēt NATO attīstību ir nepamatotas. Acīm redzams, ka lielākā daļa lēmumu tiek pieņemta, apejot balsošanas procedūru, kur Baltijas valstis varētu izmantot savas veto tiesības. Tas ir

vēl viens iemesls, kas Latvijai liek būt pilnīgi pārliecinātai, ka tās priekšstats par NATO attīstību pilnīgi sakrīt ar alianses vadošo valstu viedokli.

Fakts, ka ārpolitikas jomā sabiedriskā doma ne tikai neatspoguļo elites viedokli (lai gan sabiedrības interese par ārpolitiku parasti ir visai neliela), bet bieži vien ir pilnīgi pretēja, nepārprotami norāda uz sakaru pārtrūkšanu starp eliti un sabiedrību. Rodas sajūta, ka Latvija dzīvo pēc standartiem, ko mums uzspieduši ārējie aktieri, ka mūsu valstī tiek attīstīta savdabīga "pakaļskrienošā demokrātija". Bet Latvijas vadošo politiķu paziņojumi par to, ka Latvija pēc iestāšanās NATO "uz mūžīgiem laikiem nostiprinās savu neatkarību", parāda viņu nespēju apzināties drošību kā procesu nevis kā faktu.

6. Noslēgums

Latvijas iestāšanās ES un NATO kļūs ne tikai par konkrēta valsts attīstības posma noslēgumu, bet arī par jauna - zināmā mērā sarežģītāka - posma sākumu. "Pakaļskrienošās" demokrātijas valstij Latvijai jāpārtop ne tikai pilntiesīgā Eiropiskā partnerī, bet arī konkurentā, kas spēj pilnībā atbildēt par savām darbībām. Tādēļ pašlaik ir pēdējā iespēja atbrīvoties no stereotipiem, no pagājušajā gadsimtā izveidotiem priekšstatiem par draudiem un Krievijas, ES un NATO lomu mūsdienīgajā, dinamiski mainīgajā drošības sistēmā. No tā, cik sekmīgi tiks veikts šis uzdevums, ir atkarīga Latvijas attīstība un uzplaukums.